

تحریم تنباکو و مشروطیت

پیامدها و عبرتها

«مشعلی فراروی ملت ایران»

غلامعلی عباسی فردویی

عباسی فردوئی، غلامعلی، ۱۳۳۴-.

تحریم تنباکو ومشروطیت، پیامدها وعبرتہامشعلی فراروی

ملت ایران./ غلامعلی عباسی فردوئی.- قم: زائر، ۱۳۸۶.

۳۷۷ ص. ۹۲-۱-۸۵۶۷-۹۶۴

کتابنامه.

۱. تحریم تنباکو. ۲. ایران - تاریخ - انقلاب مشروطه - علل ومنشأ

الف. عنوان.

۳ت ۲ع ۱۴۱۲ DSR

نام کتاب: تحریم تنباکو ومشروطیت، پیامدها وعبرتہامشعلی فراروی ملت ایران

نویسنده: غلامعلی عباسی فردوئی

ناشر: زائر- آستانه مقدسه

چاپخانه: زائر- آستانه مقدسه

سال ونوبت چاپ: اول - ۱۳۸۶

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰ تومان

شابک: ۹۶۴-۸۵۶۷-۹۲-۱

کلیه حقوق برای آستانه مقدسه محفوظ است

مرکزپخش: قم/ میدان شهداء (چهارراه بیمارستان) انتشارات زائر

تلفن: ۷۷۳۲۵۱۹-ص.پ: ۳۷۱۸۵-۳۵۹۷

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	سخن نخست
فصل اول: فرمان مشروطیت	
۱۹	فرمان مشروطه
۲۱	زمینه‌های رویش و پیدایش نهضت
۲۳	ناصرالدین شاه
۲۴	امیر کبیر
۲۶	اصلاحات امیر کبیر
۲۷	اصلاحات اداری
۳۴	ناصرالدین شاه بعد از عزل امیر کبیر
۳۶	عامل اجتماعی
۴۳	عامل سیاسی - فرهنگی (بیگانه گرایی)
۵۱	عامل خارجی - فرهنگی (مدل و الگوپذیری)
۵۶	نقش مطبوعات در تحولات فرهنگی - سیاسی
۵۷	نقش مدارس جدید
۵۸	کتاب و چشمه قلم
۶۳	کمیته یا سازمان مخفی
۶۵	عامل مذهبی (رهبران دینی)
۷۳	سید جمال الدین، ستاره شرق

۸	تحریم تنباکو و مشروطیت
۷۸	۱. مبارزه با خودکامگی مستبدان
۷۸	۲. مجهز شدن به علوم و فنون جدید
۷۸	۳. بازگشت به اسلام نخستین
۷۹	۴. ایمان و اعتماد به مکتب
۸۱	۵. مبارزه با استعمار خارجی
۸۳	۶. اتحاد اسلام
۸۵	۸. مبارزه با خود باختگی در برابر غرب
۸۶	سید جمال الدین و ایران

فصل دوم: تحریم تنباکو

۹۷	تحریم تنباکو
۱۰۳	امضای قرارداد تنباکو
۱۰۷	آغاز مخالفت‌ها
۱۱۱	اوج مخالفت‌ها در شهرهای ایران
۱۱۱	۱. فارس و نهضت تنباکو
۱۱۲	۲. آذربایجان و نهضت تنباکو
۱۱۶	۳. اصفهان و نهضت تنباکو
۱۱۷	شور در بعضی از شهرها
۱۱۸	۴. تهران و نهضت تنباکو
۱۲۰	چشم‌ها به سوی سامرا
۱۳۴	نمکی بر زخم ملت
۱۳۵	فروغ آسمانی
۱۴۰	بازتاب حکم در داخل و خارج ایران
۱۴۳	عکس العمل شاه و دربار

۹	فهرست مطالب
۱۴۶	بازتاب عمل دولت
۱۴۹	تهدیدات امین السلطان
۱۵۲	امین السلطان و فسخ امتیاز
۱۵۳	لغو امتیاز داخله
۱۵۵	پاسخ منفی علما
۱۵۸	میرزای شیرازی و استمرار حکم
۱۶۰	ضیافت سفیر روس
۱۶۳	تصمیم به تبعید میرزای آشتیانی
۱۶۴	شورش در تهران
۱۶۵	تصمیم میرزا به خروج
۱۷۰	طلیعه پیروزی
۱۷۴	پیک صلح
۱۷۹	امام جمعه
۱۸۳	درایت میرزای شیرازی
۱۸۴	سرانجام اطمینان حاصل شد
۱۸۴	لغو حکم تحریم
۱۸۶	بازتاب پیروزی
۱۸۷	تشکر مرحوم میرزای شیرازی از شاه
۱۹۲	عکس العمل روس و انگلیس

فصل سوم: رویش و خیزش مشروطیت

۱۹۷	رویش و خیزش مشروطیت
۱۹۸	زمینه قیام مردم
۲۰۲	تحصن در حرم حضرت عبد العظیم

۱۰ تحریم تنباکو و مشروطیت

۲۰۸ هجرت کبری به قم و مقدمات آن

۲۲۴ پناهجویی به بارگاه حضرت فاطمه معصومه علیها السلام

۲۲۶ قم، دژ محکم انقلاب

۲۲۸ تهران پس از هجرت

۲۲۹ دریچه وابستگی

۲۳۱ بازتاب هجرت علماء در تبریز

۲۳۵ صدور فرمان مشروطه

۲۳۶ تدوین نظامنامه انتخابات

۲۳۷ افتتاح مجلس

۲۳۹ قانون اساسی مشروطه

۲۴۲ متمم قانون اساسی

۲۴۴ فرجام خونین

۲۴۵ حزب دموکرات و حزب اعتدالیون

۲۴۶ آشفتگی و ترور

۲۴۹ پیامدهای مشروطیت

فصل چهارم: اسلامیت نهضت

۲۵۷ اسلامیت نهضت

۲۶۱ تکیه علما بر مبانی دینی

۲۶۵ چراها و عبرت‌ها

۲۶۷ نهضت مشروعه

۲۷۲ پاسخ چراها

فصل پنجم: آفتهای نهضت

۱. نفوذ اندیشه‌های بیگانه	۲۷۵
۲. فرصت طلبان	۳۱۳
۳. نبود طرح اجرایی	۳۱۵
۴. روزنامه‌ها و نشریات	۳۱۸
۵. پیدایش انجمن‌ها و گروه‌ها	۳۲۰
۶. دخالت‌های روس و انگلیس در ایران	۳۲۱

فصل ششم: تحلیل و تفسیر امام خمینی (ره) از این دو

حادثه بزرگ در تاریخ معاصر ایران

نهضت تنباکو از منظر امام خمینی (ره)	۳۳۱
انقلاب مشروطه از منظر امام خمینی (ره)	۳۳۶
پیامدهای مشروطه در گفتار امام (ره)	۳۳۹
عبرت‌های مشروطه فراروی مردم	۳۴۴
پیام بیداری	۳۵۹

فصل هفتم: انقلاب شکوهمند اسلامی

انقلاب شکوهمند اسلامی	۳۶۷
اهداف انقلاب	۳۷۱
پند تاریخ	۳۷۲
فرجام مبارک	۳۷۳
روز شمار مهمترین وقایع انقلاب مشروطه (۱۲۹۰ - ۱۲۸۵ ش)	۳۷۵
سال ۱۲۸۵ شمسی	۳۷۵
سال ۱۲۸۶ شمسی	۳۷۷

۱۲ تحریم تنباکو و مشروطیت

سال ۱۲۸۷ شمسی ۳۸۱

سال ۱۲۸۸ شمسی ۳۸۵

سال ۱۲۸۹ شمسی ۳۸۹

سال ۱۲۹۰ شمسی ۳۹۱

کتابنامه ۳۹۵

www.ketab.ir

سخن نخست

تاریخ گذشتگان و سرنوشت آنان کتابنامه‌ای است که از آن فروغ مسیر آیندگان ساطع است. قرآن کتاب برین هدایت، قصص گذشتگان را چون مشعلی فراروی آیندگان می‌نهد و سرنوشت آنان را بیان می‌دارد تا آیندگان مسیر رشد و تعالی خویش را فراگیرند. نقش آموزه‌های تاریخی چنان است که امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) به فرزندش امام حسن (علیه السلام) چنین می‌فرماید: «أَيُّ بَنِي إِيَّتِي وَإِنْ لَمْ أَكُنْ عُمَرْتُ عُمَرُ مَنْ كَانَ قَبْلِي، فَقَدْ نَظَرْتُ فِي أَعْمَالِهِمْ وَفَكَّرْتُ فِي أَخْبَارِهِمْ، وَ سِرْتُ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ، بَلْ كَأَنِّي بِمَا انْتَهَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ، قَدْ عَمَّرْتُ مَعَ أَوْلِيَّهِمْ إِلَى آخِرِهِمْ، فَعَرَفْتُ صَفْوَ ذَلِكَ مِنْ كَدَرِهِ وَ نَفْعَهُ مِنْ ضَرَرِهِ، فَاسْتَخْلَصْتُ لَكَ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ نَخِيلَهُ وَ تَوَخَّيْتُ لَكَ جَمِيلَهُ وَ صَرَفْتُ عَنْكَ مَجْهُولَهُ»؛ پسرم! هر چند من به اندازه همه آنان که پیش از من بوده‌اند نزیسته‌ام، ولی در کارهایشان نگریسته و در سرگذشته‌هایشان اندیشیده، و در آنچه از آنان مانده رفته و دیده‌ام؛ تا چون یکی از ایشان گردیده‌ام؛ بلکه با آگاهی که از کارهایشان به دست آورده‌ام گویی چنان است که با نخستین تا آخرینشان به سر برده‌ام. پس از آنچه - دیدم - روشن را از تار و سودمند را از زیانبار باز شناختم و برای تو از هر چیز زبده آن را جدا ساختم، و نیکویی آن را برای جستجو کردم، و آن را که شناخته نبود از دسترس تو به دور انداختم»^۱.

۱. نهج البلاغه، نامه ۳۱، ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی، صص ۲۹۸ - ۲۹۷.

۲. همان.

بدون تردید سرزمین ایران با مردمانی فهیم و آگاه در گذر زمان شاهد فرازاها و فرودهای بسیار بوده است. در میان این مردمان در هر عصر و زمانی ستارگانی با نورافشانی خود راهبر و راهنمای مردم این سامان بوده‌اند. طبیعت ایرانی طبیعتی سرشار از عطوفت و مهربانی، عشق و محبت و جسارت و بی‌باکی است. این زمینه‌های سرشار از لطف باریتعالی به مردمان این سرزمین، در هر دوره‌ای از دوران گوهرهای نابی پدید آورده است؛ که برای بشریت افتخار محسوب می‌شود. این گوهرهای ایرانی که در عرصه‌های متمدنی منشأ حماسه‌ها و ایثارها و جانفشانی‌ها بوده‌اند، آنقدر فراوانند که در ادبیات این سرزمین حماسه سرایان بسیاری ظهور یافته‌اند. این طبیعت ایرانی از هنگامی که با روح اسلامی تجدیدی دوباره یافت حماسه‌ها و ایثارها و افتخارها با محوریت اسلام تجلی یافت. و در هر زمانی از زمانها که این ولایت به ولایت اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام پیوست، در تاریخ این سرزمین برگهای زرینی ورق خورد. مطالعه این اوراق زرین تاریخ ایران فرصتهایی بس مفصل و فراخ می‌طلبد و حتی برای نگارش و باز پیدایی آن کتابها و مجموعه‌هایی بسیاری می‌توان نوشت. به هر حال در دوران معاصر این سرزمین رخدادهای بزرگی به وقوع پیوسته است که هر کدام به نوبه خود در پدید آوردن انقلاب اسلامی ایران سهمی به سزا داشته‌اند. از این رو حوادث قرن اخیر و به خصوص نهضت مشروطه با ریشه‌ها و پیامدهای مثبت و منفی آن کتابی است آموزنده که باید آن را پیش رو نهاد و ورق به ورقش را مطالعه کرد. از این تاریخ می‌توان بارقه‌های رهایی‌بخش را پیش روی پویندگان حقیقت یاب نهاد. در این دوره حوادث بزرگ و سرنوشت‌سازی رخ داده که مرور آنها می‌تواند ما را برای پیمودن راه خودمان کمک فرماید. قرن گذشته دوران ناتوانی این مملکت بود. مقدرات کشور در معرض زد و بندهای دو دولت قوی روس و انگلیس قرار داشت. در تمام مدت، روس و انگلیس جز مطامع و نیات استعمارگر خود هیچ هدفی نداشتند و در این راه پایبند هیچ قانونی نبودند. رقابتی پیگیر در میان بود و گاه نیز

برای محو و نابود کردن حقوق مالی، سیاسی و اجتماعی ایران با یکدیگر توافق می‌کردند. در کشاکش این ماجراهای سیاسی کارنامهٔ بسیاری از زمامداران و رجال سیاسی، فرهنگی این کشور سیاه است.

با وجود این شبستان تاریک، ستارگانی پر فروغ بر این آسمان درخشیده‌اند که از آن جمله فقیه حکیم، امام‌المجتهدین حضرت آیه الله حاج میرزا حسن شیرازی و روحانی مجاهد سید جمال‌الدین اسدآبادی و... را می‌توان نام برد. در عرصهٔ سیاست نیز شخصیت‌های خدوم و بزرگی چون قائم مقام اول (میرزا عیسی) و قائم مقام دوم فرزندش میرزا ابوالقاسم قائم مقام و میرزا تقی خان امیرکبیر را که به پاسداشت حفظ استقلال، عزت و عظمت این کشور در مسلخ بیدادگران ذبح شدند، می‌توان نام برد. با وجود این چهره‌های سیاسی و با کفایت، آنچه شاکلهٔ اصلی رجال سیاسی را شکل می‌داد افرادی بودند که پیشاهنگان فرهنگ ترویج فساد، رشوه خواری، وابستگی و مزدوری از بیگانه بودند. ابوالحسن خان شیرازی، محمد علی خان، فرزندان فرمان فرما یعنی شاهزادگان قاجار، الهیار خان آصف الدوله و فرزندش محمد حسن خان سالار، آقا خان نوری و دیگر چهره‌های وابسته تحت الحمایه انگلیس افراد دون صفتی بودند که سکان‌دار کشتی سیاست در ایران به حساب آمده‌اند.

از سویی دیگر چهره‌های فرهنگ‌ساز این عصر چون ملکم خان، مستشار الدوله، آخوند زاده، طالب‌اف و تقی‌زاده از جمله کسانی هستند که از سرچشمهٔ فرهنگ غرب و شرق نوشیدند و بیکرهٔ فرهنگ این کشور را به ویروس اجنبی پرستی مبتلا ساختند. این مزدوران و حقوق‌بگیران انگلیس که نامشان در اوراق سیاه بایگانی‌ها و اسناد دولتی ضبط شده است کشور ایران را تالاب پرتگاه سوق دادند. قسمتی از آن تجزیه و قسمتی دیگر از آن نیز در اختیار روس و انگلیس افتاد. چیزی که در ذهن اینان نمی‌گذشت منافع مملکت و حقوق ملت ایران بود. در این بازار گرم روس و انگلیس پرستی وجود کسانی که از خزانهٔ اجانب پول می‌گرفتند و به حمایت

بیگانگان به مقامات عالیۀ دولتی رسیدند فراوان بودند.

اثر حاضر کاوشی در نهضت تحریم تنباکو و انقلاب مشروطه با پیامدها و زمینه‌های رویش آن دو حادثه است تا با تحلیل و تبیین آن دو حادثه فروغی فرا روی مردم امروز کشور ما قرار گیرد و افق‌های جدیدی را برای خواننده گشوده شود تا انقلابی را که هزینه سنگینی برای آن پرداخت شده است چون کتابی فرا روی مردم نهاده و از به فراموشی سپردن آن حوادث بیم دهد. و نسل حاضر اعم از رجال سیاسی، مذهبی و جوانان را به نگرش آن حوادث فرا خواند. نسلی که به عبرت‌های آن انقلاب بسیار نیازمند است.

بدون شک قضاوت پیرامون رجال امروزی در قلم مورخان آینده خواهد بود. از این رو گفته‌اند: «تاریخ را همواره یک صفحه در میان باید نوشت تا آیندگان بتوانند با تحقیقات خویش صفحات سفید آن را پر کنند»^۱.

در پایان مراتب امتنان و قدرشناسی خود را از تأیید و راهنمایی استاد حوزه و دانشگاه جناب حجة الاسلام والمسلمین حاج شیخ احمد عابدی دام عزه العالی و دانشمند معزز جناب حجة الاسلام اسماعیل محمدی کرمانشاهی و نیز از محقق تاریخ پژوه، دانشمند معزز جناب آقای حسن ابراهیم‌زاده اعلام می‌دارم. از خداوند متعال توفیق تأیید، سلامتی و بهروزی برای این عزیزان مسئلت می‌نمایم.

غلامعلی عباسی فردویی

زمستان ۱۳۸۵ ش.